

УДК 342.7(477)

А.А. РОМАНОВА, Інститут права ім.
В. Сташиса Класичного приватного університету

СИСТЕМА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ

Ключові слова: забезпечення прав і свобод людини; система; система забезпечення прав і свобод людини

Забезпечення прав і свобод людини та громадянина є складною та дуже гострою проблемою сьогодення. Сучасна юридична наука розглядає забезпечення прав і свобод людини через розгалужені елементи. Це призводить до того, що поза увагою науковців залишаються питання системи забезпечення прав і свобод людини та громадянина, яка дозволить більш ґрунтовно дослідити процес забезпечення прав та створити дієві механізми забезпечення як усіх прав і свобод людини та громадянина, так і окремо взятих прав.

Актуальність дослідження обумовлена зростанням уваги до прав і свобод людини та громадянина в сучасній Українській державі та безпосередньому забезпеченню цих прав. Обумовлено це закріпленням принципу орієнтації на права людини в Україні. Конституція України у ч.2 ст.3 проголошує, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Тобто, закріпивши на найвищому нормативному рівні це положення, держава створює основу, на базі якої права людини не лише утверджуються, але і створюються дієві механізми забезпечення прав, метою яких виступає можливість кожної окремою людиною ефективно втілювати у повсякденне життя свої права.

Питаннями забезпечення прав і свобод людини і громадянина опікуються науковці різних сфер юридичної науки. Про це свід-

чать наявні публікації – наприклад, адміністративно-правове забезпечення прав і свобод людини було досліджено І.О. Ієрусалімової. О.В. Пушкіна досліджувала питання конституційного забезпечення прав і свобод людини. Також розгалуженість підходу до дослідження забезпечення прав і свобод людини можливо прослідкувати через окремі дослідження питань юридичної відповідальності, питань захисту, охорони та реалізації окремих прав і свобод людини,

Сучасна юридична наука розглядає забезпечення прав і свобод людини в рамках окремих прав та певної діяльності органів державної влади. Так наприклад, Б.С. Кінаш досліджував сучасні тенденції забезпечення прав і свобод людини і громадянина органами і посадовими особами місцевого самоврядування на місцевому рівні через призму їх публічної діяльності. Ю.О. Загуменна розглядала основні напрямки забезпечення прав і свобод людини в діяльності органів внутрішніх справ України. Є.Є. Колесніков досліджував поняття та особливості адміністративно-правового забезпечення захисту прав споживачів. У.М. Парпан – досліджував забезпечення прав людини у кримінальному процесі. О.О. Семіног розглядав забезпечення прав і свобод людини та громадянина у паспортно-візовому режимі України. Подібна розгалуженість дозволяє стверджувати, що до сьогодні невіршеними залишаються питання системи забезпечення прав і свобод людини і громадянина у цілому.

Тож метою статті є дослідження системи забезпечення прав і свобод людини і громадянина. Для її досягнення планується: охарактеризувати забезпечення прав і свобод людини та громадянина; охарактеризувати систему забезпечення прав і свобод людини і громадянина; проаналізувати окремі елементи системи забезпечення прав і свобод людини.

У науковій юридичній літературі мають місце різні підходи щодо визначення поняття «забезпечення прав і свобод людини та громадянина». Деякі автори виходять з того, що це стадія реалізації прав людини. Інакше кажучи, вони відстоюють позицію, що забезпе-

чення виконує допоміжну роль по відношенню до реалізації. Проте, такий підхід не отримав широкої наукової підтримки. І в теорії права превалює точка зору, що, навпаки, забезпечення прав людини більш широке та об'ємне поняття. «Під забезпеченням конституційних прав і свобод розуміється система їх гарантування, тобто система загальних умов і спеціальних (юридичних) засобів, які забезпечують їх правомірну реалізацію, а в необхідних випадках – і охорону», – зазначає М.В. Вітрук [1, с.377]. На думку В.С. Бігуна, забезпечити права людини означає створити умови, за яких права людини поважаються та визнаються – як державою, так і особою, та ефективно реалізуються, за потреби, захищаються за допомогою права. Це, зокрема, передбачає трансформацію основоположних прав людини в юридичні права та обов'язки суб'єктів права, коли певні можливості людини, які визначаються як основоположні права, будуть гарантовані державою через їх визначення як загальнообов'язкових правил поведінки, а держава та інші суб'єкти матимуть обов'язок їх дотримуватися, гарантувати [2].

А. Олійник та В. Заяць вважають, що забезпечення прав громадян включає в себе: а) створення умов, що сприяють реалізації прав; б) охорону прав від порушень зі сторони кого б то не було; в) процес реалізації і захист цих прав від вже здійсненого реального їх порушення; г) відновлення порушених прав на всіх стадіях правореалізуючого процесу. Цю точку зору підтримує Е.Б. Червякова, яка зазначає: «Під забезпеченням основних прав розуміють, з одного боку, систему їх гарантій, а з другого – діяльність органів держави з створення умов для реалізації прав громадян, їх охорони, захисту і відновлення порушеного права» [1, с.377]. Як справедливо помічають К.Б. Толкачев і А.Г. Хабібулін, забезпечення прав і свобод не можна обмежувати лише системою правових гарантій, воно повинне доповнюватися системою чітких організаційних і інших умов, що дають можливість користуватися правами, надійно їх захищати. Під умовами автори мають зважаючи на загальні гарантії: економічні, політичні, соціальні і так

далі, які, утворюючи цілісну єдність різних видів суспільних стосунків, сприяють неухильній реалізації прав особи [3, с.110].

Виходячи з різних позицій науковців до визначення поняття «забезпечення», можливо зробити висновок, що забезпечення прав і свобод людини і громадянина це певна система умов, які направлені на ефективну реалізацію людиною прав і свобод. Варто звернути увагу на саме поняття «система». Вважається, що система – це сукупність елементів, які утворюють єдине ціле та взаємодіють один з одним та навколишнім середовищем [4, с.37]. Поняття «система» (грец. *systema* – утворення) тлумачиться також як:

– «значна кількість пов'язаних один з одним елементів (предметів, явищ, поглядів, принципів тощо), що становлять певне цілісне утворення, єдність»; «порядок, зумовлений планомірним, правильним розташуванням частин у встановленому зв'язку, суворій послідовності»; «форма, спосіб організації чогонебудь»; «те, що стало звичним, регулярним»;

– «порядок, зумовлений правильним, планомірним розташуванням і взаємним зв'язком частин чогонебудь. Продуманий план. Заведений, прийнятий порядок»; «сукупність принципів, які є основою певного вчення. Сукупність методів, прийомів здійснення чогонебудь»;

– «сукупність взаємозалежних елементів, що функціонують як щось єдине, цілісне. Поняття «система» охоплює різні сторони того чи іншого складного цілісного об'єкта: його побудова, склад, спосіб існування. Системний об'єкт характеризується властивостями цілісності, складності й організованості» [5, с.38].

Система наділена такими якостями, як цілісність, складність та організованість, але при цьому слід також звернути увагу на безпосередні ознаки системи як певного явища. Визначають такі основні ознаки системи:

1. Кожна система володіє сталими зв'язками між її елементами.

2. Система володіє певною якістю, що не притаманно окремим її частинам.

3. Система і її частини не можуть розглядатись ізольовано одна від одної.

4. Зв'язки системи з її частинами сильніші за зв'язки системи або її елементів з іншими системами. Таким чином, система, взаємодіючи з середовищем, виступає як єдине ціле.

5. Усі системи не є незмінними. Будь-яка система переживає періоди свого зародження, становлення, розвитку, зміни, занепаду та загибелі.

Перераховані системоутворюючі ознаки є універсальними та характеризують усі види систем [4, с.38]. Тобто, враховуючи вищенаведене, можна зробити висновок, що сукупність умов, за допомогою яких забезпечуються права і свободи людини і громадянина, є системою.

Система забезпечення прав і свобод людини і громадянина, як і будь-яка інша система, має певну структуру. Тобто, система забезпечення прав і свобод людини та громадянина складається з чотирьох підсистемних елементів, а саме:

1. Інституційне забезпечення.
2. Правове забезпечення.
3. Організаційне забезпечення.
4. Ресурсне забезпечення.

Усі ці елементи діють на підставі на таких початкових принципах, як єдність мети, взаємна залежність, взаємний вплив. Тобто, усі елементи системи забезпечення прав і свобод людини та громадянина діють задля досягнення єдиної мети – забезпечення прав і свобод. Діють вони у взаємній залежності, тобто без ефективного функціонування одного з цих елементів усі інші не мають можливості виконувати покладені на них функції. Взаємний вплив цих елементів показує, що при наявності певних змін в одному з них, усі інші теж змінюються.

Слід також враховувати, що окрім схожості цих елементів зумовлених єдністю мети, взаємозалежністю та взаємним впливом, ці елементи мають свої особливості, за допомогою яких можливо відрізнити ці елементи. Окреслити ці особливості можливо за допомогою більш детального аналізу кожного з цих елементів.

Інституційне забезпечення прав і свобод людини та громадянина представляє собою різнорівневу систему державних органів, органів місцевого самоврядування та інститутів громадянського суспільства, задіяних у без-

посередньому забезпеченні прав і свобод людини та громадянина. Так, наприклад, ст.102 Конституції України закріплено, що Президент України є гарантом прав і свобод людини і громадянина. Верховна Рада України, яка виступає єдиним органом законодавчої влади приймає закони відповідно до п.3 ст.85 Конституції України, а права і свободи людини і громадянина, гарантії цих прав і свобод визначаються виключно законами України. Також до повноважень Верховної Ради України, відповідно до п.17 ст.85 Конституції України, належить призначення на посаду та звільнення з посади Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини; заслуховування його щорічних доповідей про стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні. Відповідно до п.2 ст.116 Конституції України Кабінет Міністрів України вживає заходів щодо забезпечення прав і свобод людини і громадянина. Стаття 119 у п.2 встановлює, що місцеві державні адміністрації на відповідній території забезпечують додержання прав і свобод громадян. Також до цієї системи необхідно віднести судові та правоохоронні органи, органи місцевого самоврядування, політичні партії, адвокатуру, неурядові громадські організації, профспілки, засоби масової інформації та ін. Тобто, інституційне забезпечення виходить за рамки виключної діяльності органів державної влади по забезпеченню прав і свобод людини та громадянина. Це й обумовлює відмінність цього елементу системи забезпечення від інших елементів.

Правове забезпечення прав і свобод людини та громадянина включає у себе уся сукупність міжнародних правових актів в галузі прав людини, згоду на обов'язковість яких надана Верховною Радою України та сукупність законів України які закріплюють права і свободи людини та громадянина.

Організаційне забезпечення прав і свобод людини та громадянина можливо окреслити як певні механізми та процеси соціального управління направлені на забезпечення прав і свобод. До соціального управління в рамках цього елементу системи забезпечення прав та свобод людини та громадянина слід віднести державне, міжнародне та громадське управлін-

ня. На відміну від інституційного забезпечення, яке встановлює систему органів, які забезпечують права і свободи, організаційне забезпечення включає у себе діяльність цих органів.

Ресурсне забезпечення прав і свобод людини та громадянина проявляється через сукупність таких показників, як матеріально-технічне, фінансово-економічне, кадрове, наукове та інформаційне забезпечення. Тобто, цей елемент системи включає у себе ті засоби, за допомогою яких можна досягнути головного результату – забезпечення прав і свобод.

Отже система забезпечення прав і свобод людини і громадянина є сукупністю взаємозалежних та взаємопов'язаних елементів, направлених на досягнення єдиної мети – забезпечення прав і свобод людини і громадянина.

На підставі наведеного, можна стверджувати, що забезпечення прав і свобод людини та громадянина доцільно розглядати через систему. Система забезпечення прав і свобод людини і громадянина складається з інституційного, правового, організаційного та ресурсного забезпечення. Сталий зв'язок цих елементів створює взаємодіюче середовище забезпечення прав і свобод. Також слід зазначити, що використання цієї системи дозволить більш ґрунтовно досліджувати забезпечення окремих прав людини в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Загуменна Ю. О. Основні напрямки забезпечення прав і свобод людини в діяльності органів внутрішніх справ України / Ю. О. Загуменна // Форум права. – 2010. – № 4. – С. 376–382 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до закл: <http://www.nbu.gov.ua/ejournals/FP/2010-4/10zjoovc.pdf>.
2. Бігун В. С. Судове право розуміння у механізмі забезпечення прав людини / В. С. Бігун [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bihun.in.ua/jushits/jurhit/article/632>.
3. Мордовец А. С. Социально-юридический механизм обеспечения прав человека и гражданина: теоретико-правовое исследование: дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.01 / Мордовец Александр Сергеевич. – Саратов, 1997. – 384 с.
4. Обрусна С. Ю. Система судового управління: поняття та правова характеристика / Світлана Юрїївна Обрусна // Наше право. – 2010. – № 2. – Ч. 2. – С. 37–40.
5. Осадченко І. Аналіз поняття «дидактична система» у контексті педагогічних категорій / Інна Осадченко // Проблеми підготовки сучасного вчителя. – 2010. – № 1. – С. 36–45.

Романова А. А. Система забезпечення прав і свобод людини та громадянина в Україні / А. А. Романова // Форум права. – 2012. – № 2. – С. 599–602 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2012-2/12raagvu.pdf>

Проаналізовано забезпечення прав і свобод людини та громадянина. Досліджено питання системи забезпечення прав і свобод людини та громадянина та її складових елементів. Аргументовано доцільність використання цієї системи у ґрунтовному дослідженні забезпечення прав і свобод людини.

***

Романова А.А. Система обеспечения прав и свобод человека и гражданина в Украине

Проанализировано обеспечение прав и свобод человека и гражданина. Исследован вопрос системы обеспечения прав и свобод человека и гражданина и его составных элементов. Аргументирована целесообразность использования этой системы в основном исследовании обеспечения прав и свобод человека.

***

Romanova A.A. The System of Rights and Freedoms of Man and Citizen in Ukraine

Providing of human rights and freedoms is analyzed. Investigational the question of system of providing of human rights and freedoms and its constituent elements is made. Expediency of the use is argued it to the system in sound research of providing of human rights and freedoms.